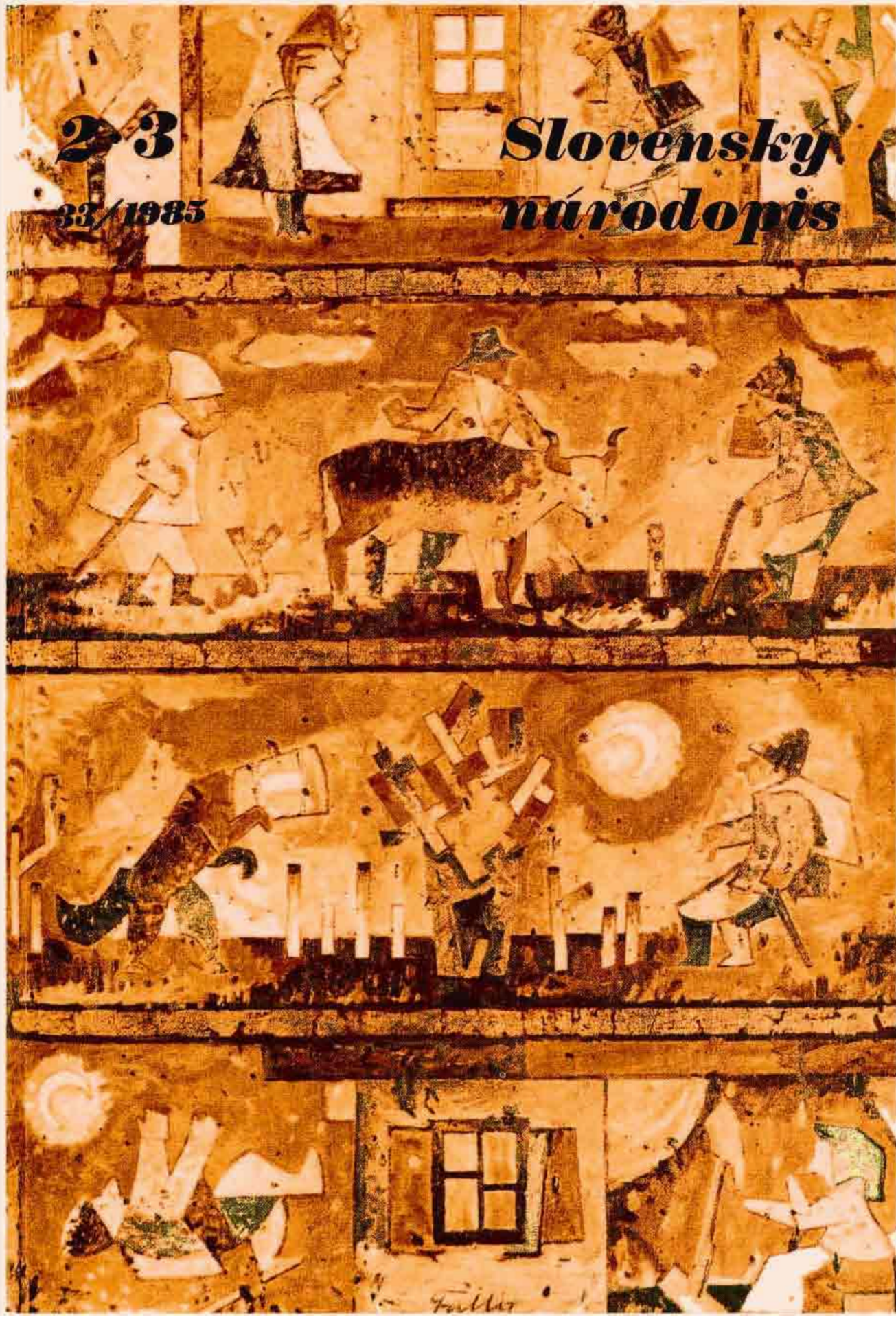

23

33/1985

*Slovenský
národopis*

Na obálke: strana 1: Ludovít Fulla, Rysavá jalovica. Olej 1947—1954.

strana 4: Ludovít Fulla, Slovenská nevesta. Olej 1949.

Foto E. Mišurová. Slovenská národná galéria

Ilustrácie E. Fullu na stranách 303, 336, 349, 452, 482, 494, 509, 589, 592, 598, 630 a 648 reprodukovala E. Mišurová.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

VČLEŇOVANIE POKROKOVÝCH TRADÍCIÍ
LUDOVEJ KULTÚRY DO SYTÉMU SOCIA-
LISTICKEJ KULTÚRY A SPÔSOBU ŽIVOTA
PRACUJÚCICH

ŠTÚDIE

- Úvod (Milan Leščák) 304
- Milan Leščák: Včleňovanie ľudových tradícií ako fenomén utvárania súčasného spôsobu života (Poznámky k prvej etape riešenia úlohy ŠPZV) 306
- Peter Slavkovský: Socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva a jej odraz v spôsobe života slovenskej dediny 323
- Adam Pranda: Tradičné a súčasné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci na slovenskej dedine 337
- Ema Drábiková: Záhumienkové hospodárenie a jeho miesto v rodinnom a lokálnom spoločenstve 350
- Juraj Podoba: Pretrvávanie tradičných prvkov v súčasnom spôsobe bývania v obci Veľké Zalužice 365
- Olga Danglová: Tradičné prvky v súčasnej kultúre bývania 386
- Viera Valentová: Súčasná hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva vo vzťahu k tvorbe interiéru 414
- Viera Nosáľová: Tradície a premeny ľudového odevu v súčasnosti 427
- Hana Hlôšková: Veno a výbava na Slovenskom vidieku (Premeny a súčasný stav) 453
- Daniel Luther: Tradičné obyčaje vo výročných sviatkoch súčasnej slovenskej dediny 465
- Ester Plicková: Ľudová kultúra ako inšpiratívny zdroj slovenského výtvarného umenia 483
- Jarmila Paličková-Pátková: Pôsobenie tradícií v súčasnej výrobnej a záujmovej činnosti na Slovensku 495
- Svetozár Švehlák: Kultúrna a umelecká aktivita v lokálnych spoločenstvách na Slovensku (Vývin, spoločenské poslanie a budúcnosť dedinských folklórnych skupín) 510
- Lubomír Falfan: Sociálne determinanty vstupu a pôsobenia vo folklórnom súbore 529
- Zuzana Štefániková: Scénická úprava ľudového odevu v amatérskych folklórnych súboroch 538
- Kolektív pracovníkov: Z výskumu súčasnej ľudovej umeleckej výroby v Západoslovenskom kraji 552
- Mária Ušaková: Podiel etnografa na realizácii pamiatkovej starostlivosti o ľudovú architektúru na Slovensku 572

MATERIÁLY

- Konštantín Palkovič: Zo Zochovej frázeológie 590
- Matilda Hayeková: Keltská provenienca slovenských názvov daktorých rozprávkových postáv 593
- Slavko Churý: Strava v Liptove v 17. a 18. storočí 595

DISKUSIA

- Rasťa Stoličná: Niektoré výsledky etnokartografického štúdia ľudovej stravy na Slovensku 599

ROZHLADY

- In memoriam prof. dr. Paweł Nedo (Viera Gašparíková) 604
- Odišiel Jaroslav Orel (František Kalesný) 607

K jubileu dr. Lubice Droppovej (Ján Michálek)	609
Konfrontácia Úloha národopisnej vedy pri formovaní súčasnej socialistickej kultúry (Ema Drábiková)	611
IX. riadne valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV (Zuzana Beňušková)	616
Konferencia Význam folklórnych festivalov v súčasnej socialistickej kultúre (Milan Leščák)	618
Konferencia o etnických procesoch v československom pohraničí po roku 1945 (Ján Botík)	621
Konferencia Metódy etnografickej práce a Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti československej pri ČSAV (Zuzana Beňušková)	623
Osmy kongres Medzinárodnej spoločnosti pre bádanie ľudovej prózy (Viera Gašparíková)	625
Medzinárodná konferencia Interetnické vzťahy v severovýchodnom Maďarsku (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Československo-poľská konferencia Sociologické problémy prestavby miest (Peret Salner)	629

СОДЕРЖАНИЕ

ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ

СТАТЬИ

Введение (Милан Лешчак)	304
Милан Лешчак: Включение народных традиций как феномен создания современного быта	306
Петер Славковский: Социалистическая коллективизация сельского хозяйства и ее отражение в образе жизни словацкой деревни	323
Адам Пранда: Традиционные и современные аспекты оценки отношения человека к труду в словацкой деревне	337
Ема Драбикова: Приусадебное хозяйство и его место в семейном и локальном сообществе (По поводу вымирания одной из форм мелкого хозяйства в сельском хозяйстве)	350
Юрай Подооба: Сохранение традиционных элементов в современных жилищных условиях в деревне Велке Залужице	365

RECENZIE A REFERÁTY

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	631
Leninov družstevný plán v politice KSČ (Peter Slavkovský)	632
Naukovi zápisky No 8—9 (Mikuláš Mušínska)	634
Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach (Marta Sigmundová)	635
A. Špiesz: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku (Jarmila Paličková-Pátková)	636
A. Habovštiak: Oravci o svojej minulosti (Ján Michálek)	639
M. Katriak: Devičany v socialistickej výstavbe (Marta Sigmundová)	640
I. Dorovský: Konstantín Jireček (Václav Frolec)	642
Poslyšte písničku hezkou (Lubica Droppová)	644
J. Trojan: Moravská lidová píseň (Věra Šepláková)	645
J. Magnuszewski: Tropami folkloru i literatury (Oldřich Sirovátka)	646
H. Kaufmann: Maurové a Evropa (Peter Salner)	647

Ольга Данглова: Традиционные элементы в современной культуре быта	386
Вера Валентова: Современные ценностные ориентации деревенского населения по отношению и созданию интерьера	414
Вера Носалева: Традиции и изменения народной одежды в современности	427
Гана Хлошкова: Приданое в словацкой деревне (Изменения и современное положение)	453
Даниел Лутер: Традиционные обычаи на календарных праздниках в современной деревне	465
Эстер Плицкова: Народная культура как источник вдохновения словацкого изобразительного искусства	483
Ярмила Паличкова-Паткова: Влияние традиций на современную производственную и любительскую деятельность	495
Светозар Швеглак: Культурная и художественная активность в локальных сообществах (Развитие, общественная миссия и будущее деревенских фольклорных ансамблей)	510
Любомир Фалтян: Социальные факторы вступления и участия молодых людей в фольклорном ансамбле	529

Зузана Штефаникова: Сценическое оформление народной одежды в любительских фольклорных ансамблях	538
Вероника Коморовска с коллективом: Из исследования современного народного художественного производства в западной Словакии	552
Мария Ушакова: Участие этнографа в реализации охраны памятников народной архитектуры в Словакии	572

МАТЕРИАЛЫ

Константин Палкович: Из фразеологии Цтибога Зоха	590
Матилда Гаекова: Кельтское происхождение словацких названий некоторых сказочных персонажей	593
Славко Хуры: Пища в Липтове в 17 и 18 веках	595

ДИСКУССИЯ

Растя Столична: Некоторые результаты этнокартографического изучения народной пищи в Словакии	599
--	-----

ОБЗОРЫ

Посвящено проф. д-р Павлу Недо (Вера Гашпарикова)	604
Посвящено Ярославу Орелу (Франтишек Калесны)	607

INHALT

DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER SOZIALISTISCHEN KULTUR UND LEBENSWEISE DER WERKTÄTIGEN

STUDIEN

Einleitung (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Die Eingliederung der volkstümlichen Traditionen als Phänomen des Gestaltens der zeitgenössischen Lebensweise	306
Peter Slavkovský: Die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und ihre Reflex in der Lebensweise des slowakischen Dorfes	323
Adam Pranda: Die traditionellen und derzeitigen Aspekte in der Bewertung der Beziehung des Men-	

К юбилею д-р Любицы Дропшовой (Ян Михалек)	609
Конференция „Задача этнографической науки при формировании современной социалистической культуры“ (Эма Драбикова)	611
IX. очередное общее собрание Словацкого этнографического общества при САН (Зузана Бенюшкова)	616
Конференция „Значение фольклорных фестивалей в современной социалистической культуре“ (Милан Лешчак)	618
Конференция об этнических процессах в чехословацкой пограничной области после 1945 г. (Ян Ботик)	621
Конференция „Методы этнографической работы“ и общее собрание Этнографического чехословацкого общества при ЧСАН (Зузана Бенюшкова)	623
VIII конгресс Международного общества по изучению народной прозы (Вера Гашпарикова)	625
Международная конференция „Интерэтнические отношения в северо-восточной области Венгрии“ (Марта Сигмундова — Маргита Мериова)	628
Чехословацко-польская конференция „Социологические проблемы перестройки городов“ (Петер Сальнер)	629

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

schen zur Arbeit im slowakischen Dorf	337
Ěma Drábiková: Die Hoffeldwirtschaft und ihr Platz in der Familien- und Lokalgemeinschaft (Randbemerkung zum Verschwinden einer Form der landwirtschaftlichen Kleinproduktion)	350
Juraj Podoba: Das Fortdauern traditioneller Elemente in der heutigen Wohnkultur in Velké Zalužice	365
OĚga Danglová: Traditionelle Elemente in der gegenwärtigen Wohnkultur	386
Viera Valentová: Die derzeitigen Wertorientationen der Landbevölkerung in Bezug zur Gestaltung des Interieurs	414
Viera NosáĚová: Die Traditionen und Veränderungen der volkstümlichen Kleidung in der Gegenwart	427

Hana Hlôšková: Mitgift und Aussteuer bei der slowakischen Landbevölkerung	453
Daniel Luther: Traditionelle Bräuche an Jahresfeiertagen im heutigen slowakischen Dorf	465
Ester Plicková: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der slowakischen darstellenden Kunst	483
Jarmila Paličková-Pátková: Das Wirken der Tradition in der heutigen Produktion und Liebhabertätigung	495
Svetozár Švehlák: Die kulturelle und künstlerische Aktivität in lokalen Gemeinschaften (Entwicklung, gesellschaftliche Sendung und Zukunft der Dorffolkloregruppen)	510
Lubomír Faltan: Die sozialen Determinanten des Eintritts und der Betätigung in einem Folkloreensemble	529
Zuzana Štefániková: Die szenische Umgestaltung der Volkskleidung in Liebhaberfolkloreensembles	538
Kollektiv: Aus der Erforschung der gegenwärtigen Volkskunstproduktion in Westslowakei	552
Mária Ušaková: Der Anteil des Ethnographen an der Denkmalpflege der Volksbaukunst in der Slowakei	572

MATERIALIEN

Konštantín Palkovič: Aus der Phraseologie von Ctiboh Zoch	590
Matilda Hayeková: Keltische Provenienz slowakischen Namen einigen Märchengestalten	593
Slavko Churý: Die Nahrung in 17.—18. Jahrhundert in Liptov-Gebiet	595

DISKUSION

Rasta Stoličná: Einige Ergebnisse vom ethnokartographischen Studium der Volksnahrung in der Slowakei	599
--	-----

CONTENTS

INCORPORATION OF THE PROGRESSIVE TRADITIONS OF FOLK CULTURE IN TO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND THE WAY OF LIFE OF THE WORKING PEOPLE

ARTICLES

Introduction (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Incorporation of folk traditions as a phenomenon representing the creation of the recent way of life (Notes to the first stage of	

RUNDSCHAU

Prof. Dr. Paweł Nedo ist gestorben (Viera Gašpariková)	603
Jaroslav Orel ist gestorben (František Kalesný)	607
Das Jubiläum von Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
Die Konferenz „Aufgabe der Volkskunde bei der Formierung der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Ema Drábiková)	611
IX. Generalversammlung der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Zuzana Beňušková)	616
Die Konferenz „Bedeutung der Folklorefestivals in der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Milan Leščák)	618
Die Konferenz über ethnische Prozesse im tschechoslowakischen Grenzgebiet nach dem Jahre 1945 (Ján Botík)	621
Die Konferenz „Methoden der ethnographischen Arbeit und die Generalversammlung der Tschechoslowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften“ (Zuzana Beňušková)	623
Achter Kongress der Internationalen Gesellschaft für Volksprosaforchung (Viera Gašpariková)	625
Internationale Konferenz „Interethnische Beziehungen im nordöstlichen Ungarn“ (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Tschechoslowakisch-polnische Konferenz „Soziologische Probleme des Städteumbaus“ (Peter Salner)	629

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

solving the tasks of the State plan of elementary research)	306
Peter Slavkovský: The socialist collectivization of agriculture and its reflection in the way of life of the Slovak village	323
Adam Pranda: The traditional and recent aspects of evaluating the man's relation towards work in the Slovak village	337
Ema Drábiková: Private plot farming and its position in the family and local community	350

Juraj Podoba: Preservation of the traditional elements in the contemporary way of life in the village Vefké Zalužice	365
Oľga Danglová: The traditional elements in the contemporary culture of dwelling	386
Viera Valentová: The present value orientations of the rural population in relation to the creation of interior	414
Viera Nosáľová: Traditions and the changes of folk costume in the present time	427
Hana Hľošková: Dowry and trousseau in the Slovak village (The changes and recent state)	453
Daniel Luther: The traditional customs in annual holidays of the present-day Slovak village	465
Ester Plicková: The folk culture as a source of inspiration for the Slovak creative art	483
Jarmila Paličková-Pátková: The impact of traditions in the present productive and hobby activity in Slovakia	495
Svetozár Švehlák: The cultural and artistic activity in the local communities (The development, social mission and the future of the village folklore groups)	510
Lubomír Falfan: The social determinants of entering and acting in a folklore group	529
Zuzana Štefániková: The scenic adjustment of folk dress in amateur folklore groups	538
Team: From the investigation of the present-day folk art production in Western Slovakia	552
Mária Ušaková: The share of ethnographer in performing the care of historical monuments concerning the folk architecture in Slovakia	572
VARIOUS MATERIAL	
Konštantín Palkovič: From the phraseology of Zoch	590
Matilda Hayeková: The Celtic provenance of Slovak names of the	

some figures from fairy-tales	593
Slavko Churý: Food in Liptov region in the 17th and 18th century	595

DISCUSSION

Rasfa Stoličná: Some results concerning the ethno-cartographic study of folk food in Slovakia	599
---	-----

COMMENTARY

In memoriam of prof. dr. Pawol Nedo (Viera Gašparíková)	604
In memoriam of Jaroslav Orel (František Kalesný)	607
To the Jubilee of dr. Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
The Conference of the Task of ethnographic science in the process of forming the present socialist culture (Ema Drábiková)	611
The IXth general meeting of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	616
The Conference of the Significance of folklore festivals in the present socialist culture (Milan Leščák)	618
The Conference on ethnical processes in the Czechoslovak bordeland after the year 1945 (Ján Botík)	621
The Conference of the Methods of ethnographic work and the general meeting of the Ethnographic Czechoslovak Society at the Czechoslovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	623
The 8th Congress of the International Society for the study of folk prose (Viera Gašparíková)	625
The International Conference on the Inter-ethnic relations in the North-east Hungary (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
The Czechoslovak-Polish Conference of the Sociological problems connected with the reconstruction of cities (Peter Salner)	629

BOOKREVIEWS AND REPORTS

TRADIČNÉ OBYČAJE VO VÝROČNÝCH SVIATKOCH SÚČASNEJ DEDINY

DANIEL LUTHER

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Obyčaje patria k najstabilnejším kultúrnym prejavom. Hoci charakteristickou vlastnosťou obyčají je tradičnosť, predsa v ich historickom vývoji dochádzalo k zmenám, ktoré sa dotýkali tak základnej stavby, ako aj významového i funkčného rozsahu obyčají. Takýto proces pozorujeme i v súčasnosti, kedy rozmanité sociálne skupiny ako nositelia obyčají prenášajú zdedené, tradičné obyčajové formy do dnešného života a prispôsobujú ich historicky novým kultúrno-spoločenským podmienkam.

Pri výskume kalendárnych obyčají v obciach Lutiše, Dolná Poruba a Veľké Zalužice sme sa zamerali na problematiku existencie tradičných obyčajových prvkov v súčasnosti, na hľadanie spoločných a rozdielnych vývinových tendencií v obyčajovej kultúre uvedených obcí. Vzhľadom k tomu, že tieto dediny mali v období socializmu odlišný vývin hospodárskej základne, zaujala nás tiež otázka, ako vplývajú sociálno-ekonomické procesy na vývin tradičných obyčají. Vychádzali sme tu z poznatku, že v predchádzajúcich spoločensko-ekonomických formáciách sa kalendárne obyčaje vyvíjali predovšetkým v závislosti od charakteru práce prevažujúcej roľníckej časti obyvateľstva dediny. Preto nás zaujímalo, či aj v sú-

časnosti zohráva táto väzba rozhodujúcu úlohu, alebo ktoré iné súvislosti podmieňujú dnešný vývin tradičných kalendárnych obyčají.

*Lutiše*¹

Predvianočné obdobie v Lutišiach začínalo adventom, ktorý vzhľadom k náboženskej orientácii prevažne staršej časti obyvateľstva zostáva určitým regulujúcim činiteľom spoločenského života. V posledných rokoch mládež usporadúva nedeľné tanečné zábavy aj v predvianočnom a veľkopôstnom období, nekonajú sa tesne pred Vianocami, Veľkou nocou a inými väčšími sviatkami.

Živou, dnes už zaniknutou spoločenskou príležitosťou tohto obdobia boli páračky. Slobodné dievčatá sa poschádzali v jednom dome, kde gazdinej párali perie. Po skončení práce išli zas k inej. Vo fašiangovom období sa páračky spájali so stretaním mládeže, chlapci večer prichádzali s harmonikou, spievalo sa, zabávalo. Priadky nemali takúto zábavnú formu, bola to individuálna práca žien.

Štedrý večer sa nazýva *Vilija*. Celý deň sa dodnes dodržiava pôst, inak sa považuje za normálny pracovný deň. *Stromček*, nazývaný tiež *povazniček* alebo *jedlička* sa vešal za vrchovček o hra-

du, neskôr sa upevňoval do klátika s navrútanou dierou. Zdobený bol farebnými papierikmi, ružičkami, jablčkami, sviečkami — za každého člena rodiny sa jedna zapálila a komu najprv dohorela, ten mal najskôr zomrieť. Zdobíť stromčeky salónkami začal ako prvý miestny učiteľ, dnes je to bežne zaužívaný spôsob zdobenia. Darčeky sa členom rodiny pod stromček pôvodne nedávali, obdarúvanie sa zaužívalo „až v týchto časoch“. Stromček sa skladal už na Jána, teraz sa ponecháva až do Troch kráľov. Zvykol sa zapichnúť aj do hnojiska a s prvými saňami hnoja sa vyviezol na roľu. Stromkom sa udieralo po ovocných stromoch, aby sa urodilo viac ovocia.

Pod stromček sa kládli zemiaky, kvačka a hlúb z kapusty. Na stôl sa rozsy-palo zrno, ktoré prikryli obrusom. Prítomnosť týchto plodín pri štedrej večeri mala zabezpečiť dostatok v nastávajúcom roku. Zrno sa odložilo a zamiešalo do prvého siatia. Uvedené zvyky boli bežné ešte v šesťdesiatych rokoch.

Večerať sa začínalo po zotmení. Gazda išiel najprv k statku. Každému dal z ovseného chleba — *sekanice* (cesto sa pred upečením rukou nasekalo na toľko kusov, koľko mali kráv). Potom sa pomodlil a chvojku kropil statok vodou zo šechtára. S ním prišiel aj do izby, pozdravil, povinšoval sviatky a pokropil prítomných. Šechtár položil pod stôl, do neho sa z každého jedla odkladali tri lyžice a po večeri rozdelili statku.

Po modlitbe sa podávali oblátky s medom. Gazdiná potrela dievčaťu medom po čele, aby sa čím skôr vydala. Večera sa podávala z jednej misy, jedlo sa z nej spoločne. Pripravovala sa krupicová kaša a hrach so sušenými slivkami, inde zemiaky s kapustou, nakoniec *opekance* (buchty) s tvarohom alebo lekvárom, k tomu čaj. Zo zvyškov jedál dávali aj hydine, aby dobre niesla, pod ovocné stromy, aby dobre rodili. Oblátka s medom sa odkladala aj na liečenie.

Po večeri sa zo spevníka spievali nábožné piesne, dospelí sa pohostili pálenkou, išlo sa na polnočnú omšu.

Dnes sa večera bez kapra nezaobíde, pripravuje sa kapustnica s hribami, s klobásou, hrach so slivkami, starší aj krupicovú kašu, naďalej sú obľúbené *opekance*. Večer vyplňa televízny program.

Tradične veľkým sviatkom je Božie narodenie. Nesmie sa nič robiť, nechodilo sa na návštevu, len do kostola. Teraz sa však k susedom môže ísť. Ráno sa podáva káva s chlebom, na obed kapustnica s varenou šunkou.

Na Štefana sa pozýval *povazeň* (ten kto prvý prišiel do domu). Bolo zakázané ísť k niekomu bez pozvania, lebo ak sa statku zle vodilo, povedalo sa, že *povazeň neprávo*m prišiel. Obyčajne si išli zavolať takého muža, čo bol šťastlivý, ponúkli mu jesť, vypiť a ak by dobre nejedol, pripomenuli mu, že *statek nebude jesť*. Dospelé deti dodnes chodia povinšovať rodičom zdravie, šťastie, zvyknú zaspievať koledu. S koledou chodievali staršie deti po rodine a susedoch, za čo dostávali peniaz. Dospelého muža, ktorý pride na Štefana povinšovať, vždy pohostia, aby sa im v nastávajúcom roku dobre vodilo.

Večer bývala zábava, ktorú pripravovali mládenci. V krčme sa volil *mládenecký výbor* — *richtár, podrichtár, boženík*. Odrastlejší chlapci museli zaplatiť vypiť, inak sa medzi mládencami nesmeli ukázať. Zapíjali sa tiež svadobné nahováračky, čomu sa hovorilo *prepíjať nevestu*. V súčasnosti usporadúva miestny zväz mládeže *štefánsku zábavu*, ktorej sa zúčastňuje najmä mládež.

Silvester sa spomína ako bežný pracovný deň, išlo sa len do kostola *ďakovať za starý rok*. V tento deň sa zámerne nechodilo do krčmy, neoslavovalo sa. Teraz chodia mladší aj na zábavu, aj do hostinca. Na Nový rok sa pripravoval *koláč, baba*, deti v tento deň chodili vinšovať krstnej matke. Dnes je

vinšovanie stále záväzné u najbližšej rodiny.

Ešte začiatkom sedemdesiatych rokov chodili do obce *tria králi* a *betlehemci*, prichádzali z Belej, Hornej Tižiny, ale chodievali aj domáci. Po *koledě* chodieval ešte v medzivojnovom období kňaz s kostolníkom, ministrantmi a organistom. Pri každom dome zaspievali „Radujme sa, veselme sa...“, vysvätili dom a nad dvere napísali iniciály troch biblických kráľov a príslušný rok. Vyberali obilie, ľan, vajička.

Ku koncu fašiangového obdobia prichádzali z Radôstky, Kubíkovej i Terchovej *Turôni*, posledné obchôdzky sa spomínajú v päťdesiatych rokoch. Skupina do 10 mládencov aj s muzikou sprevádzala maskovanú postavu *Turôňa*,² ktorého obradne zabíjali na hnojisku, aby sa dobre urodili zemiaky. Takto obchádzali gazdov po celej dedine. Turôň zabával okolostojacich, mládenci potancovali so ženami a dievčatami. Za fašiangovanie dostávali slaninu a obilie. Zábavný charakter mala aj obchôdzka *kobilíčiarov*, ktorí prichádzali zo Starej Bystrice.³

Na fašiangy chodili po gazdoch aj poľní hájníci *harmackí*, ktorí vyberali na ražne slaninu a do koša obilie ako odmenu za minuloročné stráženie úrody.

Poslednie fašiangy sa nazývali dva dni pred Popolcovou stredou, ktorými končilo fašiangové obdobie. Zabávalo sa v krčme, kde si po rodinách zasadli k stolom, ženy priniesli klobásky, zavolali si *bukovú muziku*,⁴ zabávali sa a tancovali. V povojnovom období sa upustilo od fašiangového zabávania aj od obchôdzok po dedine, teraz sa v sobotu usporadúva tanečná zábava, ktorej sa zúčastňujú mladší ľudia. Fašiangová zábava sa ničím neodlišuje od ostatných zábav v roku.

Cez pôstne obdobie sa dodržiavali cirkevné zákazy požívania mäsa a mastných jedál. Na Kvetnú nedeľu sa svätili bahniatka, ktoré sa doma odkladali za ob-

rázkom. Pri búrke sa po troške hodilo do ohňa.

Obyčaje Veľkého týždňa nie sú známe, vyskytujú sa až na Veľkonočnú nedeľu. Tento deň je sviatočný, na obed sa robieva bravčové mäso varené v kapuste, pripravujú sa *koláče* a *opekance* ako pri vianočných sviatkoch. Poobede sa začína šibanie. V pondelok sa oblieva, a to mládenci a dievčatá navzájom. Mládenci obchádzajú domy slobodných dievčat, za čo dostávali len vajička, teraz sa ponúka aj pálenka. Dospelí sa polievajú a šibačiek nezúčastňujú.

K prvému májovému dňu stavajú mládenci slobodným dievkam vysoké *máje* s vrhovcami ozdobenými stuhami. Stavajú sa do dvora, kde sú po celý mesiac. Za postavenie mája sa ponúka vypiť. Pri *váľaní májov* prichádzajú mládenci aj s muzikou, zrežú máj a zatančujú s domácimi ženami. Dostávajú peniaze a fľašu pálenky, z ktorej ponúkajú okoloidúcich. Z nazbieraných peňazí usporiadajú večernú zábavu. Trádia májov sa podľa spomienok udržiava kontinuitne.

Obľúbené je aj pálenie ohňov na deň Jána (24. VI.). Na kopci, kde sú obecné pasienky, pálili *vojana* pôvodne pastieri. Dnes je to zvyk mládeže spojený so zábavou v prírode. K tomuto dňu sa tiež viazali viaceré, dnes už zaniknuté úkony ochranného a prosperitného významu, zbierali sa liečivé rastliny, ktoré sa posväcovali 15. augusta.

V letnom období sa život sústredil na zber obilnín. Dožinkové oslavy, zhotovovanie vencov či kyticiek z obilnín nie sú v obci známe. Po zvezení úrody si tak ako dnes v rodine pripili k úspešnému ukončeniu práce.

Obyčajový cyklus sa ukončil hodmi, ktoré sa viažu ku dňu Štefana kráľa (2. IX.). V nedeľu po tomto dni sa pripravuje lepší obed, na ktorý sa pozýva bližšia rodina. Pritomnosť detí sa považuje za samozrejmosť aj bez pozvania. Po jedle sa popíja, porozprávajú sa i za-

spievajú. Susedia sa navzájom navštevujú, mladší chodia navštíviť krstného otca. Do obce ešte nedávno chodili obľúbení pernikári, kolotočiari, teraz sem prichádzajú z Třinca predávať papierové srdcia, čo sa hodnotí ako negatívum. K hodom patrí sobotňajšia hodová zábava, ktorú organizuje niektorý miestny spolok (požiarnici, poľovníci). Jedine tejto zábavy sa vo väčšom počte zúčastňujú aj dospelí občania.

Akú úlohu zohrávajú tradičné kalendárne obyčaje v štruktúre súčasných sviatkov? Všetky magické úkony prosperitného a ochranného charakteru zanikli. Rovnako zanikli aj obchôdzky, ktoré obsahovali tento významový základ a viazali sa na poverové, resp. náboženské predstavy. Treba však zdôrazniť, že väčšinou s týmito obchôdzkami prichádzali zo susedných obcí, spoločenstvo bolo ich pasívnym prijímateľom. Vlastné obchôdzkové prejavy — válanie májov a veľkonočné polievanie sa kontinuálne udržiavajú ako obľúbená súčasť predovšetkým spoločenského života mládeže. Uplatňujú sa tu spoločensko-zábavné zložky s estetickým účinkom, dôležitá je aj lokálna znakovosť obyčají, najmä prostredníctvom tradičného muzikantského zostupenia a piesní. Tento vývojový trend možno pozorovať aj pri ostatných obyčajoch, kde zložky estetického výrazu zostávajú súčasťou obyčajových situácií, aj keď v zmenenom, súčasnej dobe zodpovedajúcom tvare. Udržiavajú sa aj tradičné obradové jedlá (vianočné, veľkonočné), ku ktorým možno zaradiť aj pripíjanie ako nevyhnutnú súčasť každej spoločensky závažnej situácie. Takýmito znakmi sviatočnosti sú aj iné tradičné obyčajové prvky (vinšovanie, obdarúvanie, ozdobovanie). Schopnosť tradičných obyčají formovo dotvárať ideovú náplň sviatku je dôležitá pre zachovanie ich kontinuity, funkčne však pôsobia aj pri udržiavaní rodinnej a spoločenskej integrity. Z tradičných kalendárnych obyčají sú vďaka uvedeným

vlastnostiam súčasťou dnešného života Lutiš vianočné a veľkonočné zvyky, stávanie a válanie májov, pálenie jánskych ohňov a hody.

Dolná Poruba⁵

Veľká zamestnanosť obyvateľov obce v priemysle a terciárnej sfére značne oslabilu závislosť ľudí od pôdy a od roľníckeho spôsobu života. V tomto procese vývoja hospodárskej základne dediny a spoločenského vedomia sa vyvíjali aj kalendárne obyčaje.

Vo výročnom cykle obyčají je najrozvinutejšie vianočné obdobie. Poslednou zábavou v nedeľu pred nastávajúcim adventom sa skončilo s tancovaním a hlučným veselím. Tento cirkevný predpis je stále platnou spoločenskou normou a dodržiava sa aj v čase veľkého pôstu. V posledný vianočný týždeň sa nesmelo ani priať, rovnako ani v deň Mikuláša.

Mikulášska obchôdzka sa v súčasnosti uskutočňuje v rámci príbuzenských skupín. Žena, zamaskovaná bradou z hustých kúdelí, oblečená do dlhej bielej košele a s palicou v ruke, obchádza deti z rodinného kruhu, ktorým rozdáva z koša cukríky a napomína deti, aby sa modlili. Drobné darčeky (cukríky, burské oriešky) dávajú rodičia deťom do topánok, ktoré si samé dávajú do obloka. Zlé deti majú dostať ako dar palicu. Chodenie Mikulášov sa v starších generáciách nespomína.

Po *Luciách* chodia 10—12 roční chlapci oblečení v starých sukniach, s punčochou na tvári alebo začiernení, na hlave majú šatku. Metlou pozametajú kuchyňu, behajú sem a tam, schytia domácich tancovať a potom čakajú na výslužku (2—5 korún). *Lucky* chodia v dvojici po susedoch, po starých babkách. Spomína sa, že prv sa za Lucie obliekali ženy, podľa iných mládenci, ktorí chodili s vrecom a vyberali po troche obilia. Obchôdzke *Lucií* sa nepripisuje žiadny význam, označuje sa to ako zvyk.

Štedrý deň je pôstny, inak sa varí,

peče, i drevo sa štiepa. Pred večerou sa chystá *stromek*, v minulosti jedlička, ktorá sa zasadila do pníka, zdobila sa retiazkou z nastrihaných papierov a slamiiek, orechami, salónkami. Dnes sa ozdobuje smrek kupovanou výzdobou. Obdarúvanie pod stromčekom je novorozšírený zvyk. V posledných rokoch sa stromček dáva aj na hroby.

Večera sa začína po zotmení. Podávajú sa oblátky s medom, stále sú zaužívané tradičné jedlá, hríbová omáčka, hrachová alebo fazuľová kaša, slíže s macom, koláče, buchty s čajom. Dnes sa ešte pripravuje kapustová polievka, rybie filé ku kaši alebo k zemiakovému šalátu. Zloženie jedál v jednotlivých rodinách je rozmanité, avšak niektoré z tradičných jedál sa zakaždým vyskytuje. K sviatkom sa piekol chlieb a osúchy. Pred večerou a po nej sa spievali koledy, spomínalo sa, čo sa v roku udiało, zaužívané bolo veštenie budúcnosti.

Magické úkony v tento deň sa významovo zakladali na predstave *keď Štedrý deň rozdáva, rozdáva celý rok*. Na stôl sa položili jabĺčka a orechy, pod obrus peniaz, aby bol v dome po celý rok. Pri podávaní osúcha deťom sa vravelo: *Odlom si veľký kus, ujde sa ti veľký záhon* (pri dedení rolí). Na roh stola položili kúsok osúcha, aby ho bol dostatok, do ulomeného osúcha vložili kúsok oblátky a dal sa statku. Do izby sa priniesla mútovnica, na ktorú sa odkladalo z každého jedla. Spomína sa, že keď ju dievča prinieslo, matka sa jej opýtala: *Čo nesieš?* Odpoveďou bolo: *Vysokú penu, hustú smotanú*. Z mútovnice sa odložené jedlo dávalo na Štefana statku. Omrvinky, kúsok jedál sa tak isto odkladali. Pri búrke ich hodili do ohňa, aby skôr prestala. Tieto praktiky sa ešte i dnes miestami vyskytujú v rodinách chovajúcich statok.

V tento deň je ako hosť vítaný chlapec alebo muž. Žena nejde ani k susedom, lebo by celý nastávajúci rok mali nešťastný. Rovnako sa nič nemá požičiavať,

alebo ak je požičané, má byť všetko naspäť v dome, aby majetok z domu neutekal.

Dodnes sa s vinšovaním spája pojem *polaziť*. Prvým polazníkom nazývali ovečku, ktorú pred večerou doviedol gazda do izby, chodil s ňou okolo stola a vinšoval zdravie, šťastie a hojné požehnanie. Dali jej kúsok chleba, k čomu vraveli: *Žeby sme viacej škody nemali ako tej ovečky!* Tento zvyk priviesť na Štedrý večer ovečku do izby bol ešte nedávno, v čase intenzívneho chovu v obci, všeobecne rozšírený.

Na prvý vianočný sviatok sa nič nesmie robiť, nevarí sa, jedia sa jedlá z predchádzajúceho dňa. Ľudia sa zdržujú doma, nechodí sa na návštevy. Na Štefana ráno prichádza polazník, dospelý muž väčšinou z rodiny, zdravý, veselý, *šťastlivý polazník hore vodú*.⁶ Zaužívaným vianočným vinšom povinšuje sviatky, usadia ho, ponúknu zajesť bravčové mäso, údené, klobásu, pripijú si a pohovárajú sa. Polazník sa zvykne pozývať: *Prídi mi polaziť!*

Na Štefana ráno sa umýva v potočnej vode. Do lavóra sa dá peniaz a umýva sa tvár, aby bola pekná, hladká, alebo *aby človek nebol celý rok darebný*. Popri tomto dodnes živom zvyku sa už len spomína brodenie koní v potoku, *aby ich celý rok nohy neboleli*. V tento deň je tradičná štefánska zábava, ktorej sa popri mládeži zúčastňujú aj starší občania.

Silvester sa nepovažuje za sviatočný deň, nepripravuje sa ani spoločenská zábava. Novoročnú zábavu pripravujú 2. januára. Organizátori týchto zábav sú mládežníci alebo požiarnici, ktorí sa každoročne striedajú.

Na Nový rok chodí *najhlavnejší polazník*. Ak príde muž do domu, zvykne sa najprv spýtať, či už niekto u nich pred ním bol. Ak nie, zavinšuje nový rok. Inak polazník sa pozýva a platia tie isté pravidlá ako na Štefana. V tento deň ešte za vojny chodieval *po koledu*

kňaz, sprevádzaný organistom, kostolníkom, miništrantmi a obecným sluhom. Vyberali peniaze (pred ich príchodom sa položili na roh stola) a obilie (to sa nasypalo do veľkej misy). I pri tejto obchôdzke sa vyskytovali magické praktiky: tam kde sedel kňaz si malo rýchlo sadnúť dievča, aby sa skôr vydalo; od mendíka si dievčatá požičiavali zvonček a z neho sa napili, aby mali pekné hlasy.

Večer sa chodilo *po ščedrákoch*, podľa jedných v medzivojnových rokoch, podľa iných ešte koncom šesťdesiatych rokov. Bola to obchôdzka mládencov po domoch „svojich“ dievčat, pričom naraz chodilo viacero skupín mládencov. Dostávali makové koláče. Iná interpretácia zvyku je taká, že mládenci obchádzali s harmonikou všetky dievčatá, v každom dome zatancovali, zaspievali a vyberali zbožie, vajcia, peniaze.

Večer pred Tromi kráľmi chodievali *po prespáraní* dievčatá. Tak sa nazývalo spievanie dievčat pod oknami mládencov, k čomu sa viazala žartovná pieseň. Chodievali aj k starším veselým ľudom. Za odmenu dostávali peniaze.

Zaužívané boli aj trojkráľové obchôdzky, ktoré sa vyskytovali v medzivojnovom období. Väčšinou prichádzali zo susedných obcí deti z chudobnejších rodín, rovnako aj miestni koledníci chodili radšej mimo vlastnej dediny.

Živou súčasťou spoločenského života obce sú fašiangové zvyky. V staršej kultúre sa viazali k posledným dvom dňom pred Popolcovou stredou, dnes sa robia len v utorok. Fašiangy sú záležitosťou požiarnikov, teda starších mládencov a mladších mužov. *Po fašankovaní* obchádzajú dedinu dom za domom aj s muzikou. Ústrednou postavou je medveď alebo Kubo oblečený v obrátenom kožuchu, s maskou na tvári. Vodia ho na reľazi, vystrája, žartuje. Staršou takouto maskou bol *slameník*, muž omotaný povrieslom. Vo dvore zaspievajú pieseň „Fašanky, Turíce...“, vyhrajú pár pesničiek, zatancujú so ženami: *Podťe gaz-*

diná, aby sme mali vysoké konope! Na *stržeň* — ražeň z dreva — napichujú slaninu, do koša berú vajcia, inak všade dostávajú peniaze. Vchádzajú do každého domu, aj po lazoch idú, neprísť by bola urážka. Nie v každom dome ich však prijmu.

Večer sa koná tanečná zábava, na ktorej majú „ženy sólo“, čomu sa hovorí aj *na konope*. Fašiangové zábavy sa končia pochovaním basy, čo sa začalo v obci robiť niekedy v päťdesiatych rokoch: *Kubrania to vymysleli.*⁷

V pôstnom období pred Veľkou nocou sa tanečné zábavy nerobia, nesmie sa hrať, spievať, tancovať, každý večer sa má ísť *na ruženec*, streda a piatok je bez mäsa. Tieto normy platia všeobecne, dodržiavajú sa však individuálne podľa miery náboženského cítienia.

Veľkonočné obyčaje sa začínajú Kvetnou nedeľou, kedy sa svätia bahniatka. Doma sa potom držia vo väze a pri hrmení sa hádzu do ohňa. Zavčas rána sa nosí *nové leto*, drieňová halúzka ozdobená červenými a ružovými stužkami. Asi 7 ročné dievčatá vo dvojiciach chodia po rodine a susedoch, jedna nesie *leto* a druhá košíček. V dome pozdravia a spievajú:

*Nové leto, čože je to,
na tom vršku, v tom kožušku,
haj zelený máj,
dávaj vajcia do korbáča,
jedno lebo dve,
na krašlice obidve.*

Za odmenu dostávajú peniaze a do košíka surové vajcia, ktoré potom farbia k Veľkej noci pre menších chlapcov.

Vo Veľký piatok ráno sa dodnes chodí umývať na potok — tvár, aby bola pekná, aby mali „zdravý zrak“, umyjú si ruky a nohy na boľavých miestach, aby ich celý rok neboleli. Po zaviazaní zvonov chodievali každý večer deti okolo kostola s rapkáčmi. Dodržiava sa prísny pôst, nesmie sa na roli robiť, nesmeli prať piestom, lebo by stromy

nerodili. Tieto zákazy platia aj na sobotu a nedeľu. Vo Veľkonočnú nedeľu sa končí pôstne obdobie, pripravuje sa sviatočný obed.

Vo Veľkonočný pondelok je zvykom pripravovať na raňajky praženicu. Deti chodia polievať dievčatá, ale chodia aj s korbáčom, za čo dostávajú farbené vajcia. Dospeljší polievajú poobede, navečer. Mládenci chodia v malých skupinách po rodine a známych, polievajú vodou vedrami, ale namáčajú dievčatá aj do potoka či do vane. V staršej tradícii sa oblievačky vzťahovali len na mládež, mládenci chodili iba k slobodným dievčatám. Ak mal mládenec vážnu známosť, chodieval do domu až večer a dievča ho obdarovalo 15—20 vajcami. Dospelí nechodili vôbec. Dnes chodia s voňavkou i starší ľudia, najmä ku kmotre a k susedom, za poliatie ich ponúknu pálenkou, zákuskami, chlebíkmi. Večernou zábavou sa končia veľkonočné sviatky.

Na Ďura (24. IV.) sa v súčasnosti na okolitých vrškoch pália ohne, pri ktorých mládež usporadúva zábavu pri harmonike. *Ďura páliť* je nový zvyk, ktorý sa v staršej kultúre v obci nevyskytoval.

Večer pred 1. májom nastávajúci regúti stavajú vysoký máj, ktorý zakúpia u lesnej správy. Pri stavaní májov im pomáhajú starší občania. Pri postavenom máji si vypijú a zaspievajú pri harmonike. Večer sa koná tanečná zábava, ktorej sa zúčastňujú len mladší ľudia. Táto obyčaj je takisto novou tradíciou, v minulosti stavali mládenci vyvoleným dievčatám do dvora máj z jedle, vyzdobený stužkami. Spoločný obecný máj sa zvalí v posledný májový deň bez nejakých zvykových úkonov.

Obvykle na Ducha sa volil mládenec-
ký richtár. Býval ním najstarší mládenec, ktorý v hostinci zaplatil za zvolenie. Nemal osobitnú právomoc, väčšinou však vybavoval u úradov povolenie usporiadať zábavu, zastupoval mládež

pred obecnou správou. S voľbami mládenec-
kého richtára sa prestalo v povojnových rokoch. V súvislosti s organizovaním mládenec-
keho života treba spomenúť zvykovú formu prijímania mládeže medzi mládencom a dievkou. Za mládenca sa prijímalo väčšinou na zábavách vo fašiangovom období: *platil sa krst*. Dospievajúci chlapec si vybral mládenca po vojenčine, ktorý mu bol *pohárkovým krstným*. V priebehu zábavy dali krstným zahrať sólo, kedy prvýkrát mohli tancovať s dievčatami na zábave. Z tanca ich opaskami vyhnali von, a keď sa vrátili, museli zaplatiť mládencom vypiť. So svojím krstným si podali ruku, pripili si, a tým sa krstenie skončilo. *Pohárkovú krstnú* mali aj dievčatá, avšak nebolo to pravidlo. Krsty dievčat sa robili väčšinou na prácach na majeroch, kam chodievali dievčatá a mladé ženy vo väčších skupinách. Obradovým úkonom bolo pripíjanie, hoci aj malinovou. Krstná mať kúpila do daru ručník. Krstnej matke aj krstnému otcovi sa vykalo, hoci išlo iba o pár rokov starších rovesníkov. Takmer príbuzenský vzťah sa udržiaval až po svadbu, na ktorú zvykli krstnú matku pozvať. Krsty chlapcov a dievčat boli dôležitým momentom pri prechode do skupiny slobodnej mládeže, chlapci sa bez neho nesmeli zúčastňovať zábav, chodiť do hostinca, večer chodiť po dedine.

Akousi paralelou voľby mládenec-
keho richtára bola voľba *pasáckeho richtára*, ktorá sa takisto konala na Ducha. Mladší chlapci, pastieri si kúpili malinovku, zobrali si nejaké jedlo a na vršku sa hostili. Nerobila sa však žiadna voľba, išlo o napodobňovanie starších chlapcov bez hlbšieho významu.

Na Ducha sa dávajú na čelnú stenu domu alebo na dvere lipové halúzky. Bližší význam tohto zvyku je v obci neznámy, pri jeho vysvetľovaní sa najčastejšie uvádza spojitost s cirkevným sviatkom.

Po skončení žatevných prác sa od konca tridsiatych rokov do polovice päťdesiatych rokov usporadúvali spoločné dožinky. Po skončení žatvy uvili ženy vence, ktoré niesli v krojovanom sprievode dedinou a odovzdali ich predstaviteľom obce a najlepšiemu gazdovi. Večer sa robila spoločná zábava. V jednotlivých rodinách sa po skončení žatvy robil *oldomáš*. Gazdiná pripravila syté jedlo a všetkých, ktorí robili na poli, spoločne pohostila. V chudobnejších rodinách sa piekli *olievance* a k úspešnému ukončeniu prác sa pohostili pálenkou. Ukončeniu prác sa hovorilo, že *už je homola*, teda robil sa posledný snop.

Veľkým sviatkom dediny sú hody, ktoré sa konajú v prvú nedeľu po dni Martina. Všetko sa upratuje, čistí, pripravujú sa hodové jedlá: pečené husi, kačice, rezne, zákusky. Dopoludnia sa ide do kostola a od obeda sa hoduje až do večera. Na hody sa zvyknú navzájom pozývať susedia, známi, zavolajú sa aj dospelé deti ak bývajú mimo obce, pre ktorých je povinnosťou prísť k rodičom na hody. Zvykom je dávať hodovú výslužku, najmä deťom, bývajúcim v meste. Na večernú zábavu prichádzajú mládenici, *hodári* zo susedných obcí, rovnako aj miestna mládež chodí na hodové zábavy do okolia. Oproti minulosti sa pripravujú bohatšie jedlá, nezmenené zostávajú normy spoločenského života.

Z popisov obyčaji v Dolnej Porube vidíme, že aj keď od štyridsiatych rokov prebieha proces viacerých zmien v ich štruktúre, preda len tradičný model kalendárneho cyklu zostal nezmenený. Zachovávajú sa zvyky vykonávané v rodine alebo individuálne (zriedkavejšie i magického a poverového základu), udržiavajú sa tradičné jedlá, ktoré sa dnes vnímajú ako sviatočné, zachováva sa polazovanie vo vianočnom a novoročnom čase, chodenie Lucii, obchôdzka s letom, fašiangové a veľkonočné zvyky a hody. Podstatnejšie zmeny badať pri obyčaji stavania májov,

ktoré sa stali celoobecným symbolom nastávajúceho leta, ďalej pri fašiangovaní, kde zmena masky (slameník — medveď) symbolizuje i zánik agrárneho základu zvyku. Pri viacerých obyčajach sa zvýraznila ich zábavná funkcia. K novým zvykom možno počítať chodenie Mikulášov, pochovávanie basy, pálenie ohňov na Ďura, ktoré sa v staršej kultúre nevyskytovali. Výraznejší zánik obyčaji sa vyskytuje vo vianočnom období, kde zanikli (i keď nie úplne) zvyky prosperitného charakteru a obchôdzky *po šcedrákoch*, *prespáranie* a trojkráľová obchôdzka. Zanikla mládenecká organizácia so zvykmi voľby mládenekého richtára a krstenia mládenčov a dievčat. Celkove však viaceré tradičné kalendárne obyčaje zostávajú živou súčasťou kultúry súčasnej dediny a sústreďujú sa k vianočným a novoročným sviatkom, k fašiangom, Veľkej noci, k májom a hodom.

*Veľké Zalužice*⁸

Kalendárne obyčaje vo Veľkých Zalužiciach sa v súčasnosti spájajú už len s vianočnými a veľkonočnými sviatkami. Výskum obyčaji a spoločenského života obce ukazuje, že príčinou tohto stavu nie je ani tak blízkosť mesta Michaloviec s možnosťami návštevy kín, divadla, kultúrneho domu a spoločenských zariadení, ako to zdôvodňovali samotní občania, ale predovšetkým nezaujím mládeže o tradičné kultúrne javy obyčajového kalendára. Spoločenský život mládeže sa obmedzuje len na tanečné diskotéky, ktorých sa staršie generácie vrstvy nezúčastňujú. Konajú sa po celý rok bez ohľadu na tradičné pôstne obdobia (okrem času veľkých cirkevných sviatkov), ktoré sa ešte rešpektujú staršími občanmi obce.

Ešte približne pred 15 rokmi bol zažívaný termín *perši parobok* väčšinou pre najstaršieho slobodného mládenca. Hoci už neexistovali v spojení s neja-

kou organizovanou formou života mládcov (tieto nie sú známe ani u najstarších občanov), predseda bol so skupinou rovesníkov iniciátorom spoločenského života mládeže. Viacero podujatí malo širší prienik do kultúry celého spoločenstva, resp. mládež sa na nich tiež aktívne zúčastňovala. Popri tradičných obyčajových situáciách a cirkevných sviatkoch to boli viaceré zábavy, divadelné a filmové predstavenia, využívajúce vybudovaný kultúrny dom v Malých Zalužiciach. V súčasnosti mládež nežije v skupine, pretože väčšia časť odchádza do škôl mimo obce. Zaužívané sú kontakty v malých záujmových a priateľských skupinách i z okolitých obcí. Dezintegračné tendencie v spoločenskom živote mládeže v posledných dvoch desaťročiach sa premietli i do spoločenského života obce a spolu s celkovým civilizačným vývojom ovplyvnili i obyčajovú kultúru.

Tradičné zvyky predvianočného obdobia sa zachovali len v pamäti staršej a strednej generácie. Na Ondreja (30. XI.) sa dievčatá stretli u chudobnejšej ženy, ku ktorej chodili priasť a varili pirohy s papierikmi, na ktorých mali napísané svoje mená: ktorej piroh pri vyváraní prvý vyplával, tá sa mala prvá vydať. Priadky sa konali od novembra do konca fašiangov, osobitne dievčatá a ženy. Gazdinej, u ktorej sa priadlo, doniesli za odmenu obilie alebo kukuricu. Pri práci sa rozprávalo, hrali sa hry, spievalo. Prichádzali maskované dievčatá preoblečené za strašiakov, smrť, za chlapa. Posledné priadky nazývali *lamany večar*, kedy sa lámali kúdele.⁹

Na deň Mikuláša, Mikoli, dievčatá počítali koly na plote: *Nejeden, nedva, netri, neštyri, nepäť* a podľa tvaru piateho kola so žartom odhadovali, aký bude ich muž. V tento deň chodil Mikuláš a čert, Mikuláš oblečený za kňaza s košíkom v ruke a čert v gubani s maskou na tvári. Táto obchádzka zanikla v päťdesiatych rokoch.

Vianočným sviatkom sa hovorí *Kračun*, Štedrý deň sa nazýva *Vilija*. Cez deň sa robilo okolo domu a statku, chystala sa večera. Keď podvečer zazvonili kostolné zvony *na pacere*, malo dievča vyzametať izbu a smeti vyhodiť na cestu: z ktorej strany sa vtedy ozval pes, tam sa vydá. Inak počas zvonenia všetky gazdiné vyzametalí dom, potom sa zametať už nesmelo.

Gazda vzal do chlebového obrúska *poškrobok* alebo *poplanky*, upečené z posledného cesta, išiel ku statku a každému dal z neho kus spolu so strúčikom cesnaku, aby bol zdravý. Kohútom sa dávalo korenie, aby boli zlí. Sliepkam nasypali pšenice do železného kruhu zo suda, aby sa držali pokope; aby dobre niesli, sypali im mak. Husiam zas robili medom krížik na hlavu.

Gazda doniesol do izby slamu, povinšoval, rozsypal slamu na zem a deti ju po izbe rozhádzali. V chlebovke doniesol trochu sena a položil ho na stôl vedľa *kračunika* (vianočný koláč), alebo sa dávalo pod obrus spolu s porozsýpanými semenami z dyne, so zrnom zo všetkého, čo pestoval, a s cesnakom. Nohy stola sa omotali refazou, pod stôl položili sekeru, čerieslo a celú dyňu. Význam týchto úkonov bol prosperitný a zaužívané boli ešte začiatkom šesťdesiatych rokov. Dodnes sa trochu slamy zvykne dať pod stôl, najmä u starších ľudí. Uvedené predmety sa odkladali na tretí deň, po Novom roku alebo po Troch kráľoch. Zo slamy sa urobili povriesla, ktorými omotávali ovocné stromky, aby sa ich nechytal hmyz. Chlapec na Štedrý večer zobral sekeru, obchádzal ovocné stromy, pri každom zastal a volal: *Budzeš rodzić?* Dievča alebo žena mu odpovedala: *Budzem, budzem!* Zrno zo štedrovečerného stola sa hodilo sliepkam.

Pred večerou sa zvyklo poumývať vodou, do ktorej vložili peniaz. Tak isto sa umývali na Nový rok.

Vianočný stromček sa nazýva *jezu-*

lanok. Zavesil sa za vrchovec špagátom o hradu, ale používal sa aj stojan. Zdobil sa medovníčkami, farebnými stužkami, papierovými kvietkami. Dnes sa zdobí kupovanými ozdobami. Dary sa pod stromček nedávali, brali len zo stromka. S obdarúvaním sa začalo v posledných 10—15 rokoch.

Tradičné vianočné jedlá sa dodnes pripravujú, večera pozostáva z hubovej polievky s kapustou, k tomu *bobaľky*, *fučky* z kysnutého cesta, plnené kapustou, syrom, makom, ďalej cesnak s medom, koláče (makovníky, orechovníky), starší ľudia lokše s makom. V súčasnosti sa pripravuje aj kapor. V rímsko-katolíckych rodinách sa podávajú oblátky. Po večeri sa dospelí zvykli ponúknuť pálenkou, deťom matka rozhodla po izbe orechy, ktoré roztlkali a jedli. Význam zvyku spájajú už len s voľakedajšou vzácnosťou orechov. Deti a v niektorých rodinách i dospelí si pred polnočnou omšou pospali na slame rozhodenej na zemi.

Večer sa chodilo na návštevu, ale len k rodine, príp. k najbližším susedom. Keďže grécko-katolícky a rímsko-katolícky kalendár bol posunutý o 13 dní, zvykli sa tieto rodiny vzájomne navštíviť na vianočný, novoročný aj veľkonočný sviatok. Vzájomná tolerancia sa prejavovala i v tom, že rímsko-katolícka časť obce, ktorej bola približne polovica, usporadúvala prvú zábavu až po skončení grécko-katolíckeho sviatku.

Na Viliju aj na prvý deň vianočný chodili ráno chlapi koledovať, spomína sa, že chodili aj s halúzkou. Dievča nebolo vítané. S *koledkou* ešte pred 10 rokmi chodili večer osobitne staršie dievčatá a mládenci, ktorí spievali koledy zo spevníka. Od obeda začali obchôdzku po dedine betlehemci. Koledníkov obdarúvali jablčkami, orechmi, peniazmi, betlehemci dostávali zrnko alebo peniaze, starší i pálenku. Betlehemska obchôdzka zanikla v päťdesiatych rokoch, avšak vzájomné vinšovanie, po-

užívanie tradičného vinša, ranné koledovanie detí, je dodnes platnou spoločenskou normou. Rovnako je zaužívané novoročné koledovanie detí a vinšovanie rodine, susedom, známym.

Na Nový rok sa jedli mäsité jedlá — údené rebrá, slanina, klobásky, aby ich bolo po celý rok dostatok. Dnes sa v rodinách pripravuje varený obed, hosti ponúkajú údeninami a pálenkou. V posledných desaťročiach sa v mladších generačných vrstvách zaužívalo oslavovať Silvestra ako posledný deň v roku a začínajúci nový rok.

Fašiangové obdobie vyplňali zábavy, ktoré dnes ako plesy usporadúvajú zamestnanecké organizácie okolitých väčších podnikov. Ich termíny zasahujú aj do pôstu, no ľudia sa ich zúčastňujú (nekonajú sa v obci). Mládež si usporadúva tanečné zábavy v Klube mladých.

V posledný fašiangový utorok sa konali *zapušky* — hodovanie pred nastávajúcím pôstom. Dve, tri rodiny sa zišli do susedov, nasmažili *kreple* (šišky), k tomu pili čaj a ponúkali sa pálenkou. Mäso sa konzumovalo pri rodinnom obede. Obvykle v nedeľu bola *fašiangova zabava*, ktorej často predchádzalo divadelné predstavenie v M. Zalužiciach. Tanečnú zábavu pripravovali ženatí muži a zúčastňovali sa jej i starší občania. Fašiangové zabávanie sa v obci úplne zaniklo.

V pôstnom období sa prísne dodržiavali všetky cirkevné obmedzenia. V stredu po *zapuškoch* chodili Cigáni po domoch a dostávali zvyšky mäsa, ktoré sa v katolíckych rodinách 7 týždňov nejedlo, nevarilo sa na masť, mlieko sa nepilo v rímsko-katolíckych domoch v stredu a piatok, v grécko-katolíckych v pondelok a piatok. Dnes sa v nábožensky citiacich rodinách dodržiavajú pôstne piatky.

Na Kvetnú nedeľu ráno sa umývali pri studni, na Bielu sobotu chodili mladí umyť sa na jarok, starší doma pri studni, aby boli zdraví celý rok. Na Kvetnú

nedeľu sa svätili *birky*. Ženy zviazali vetvičky bahniatok bielou, červenou alebo bledomodrou stužkou a nechali si ich v kostole posvätiť. Odkladali sa na *mešternicu*, teraz sa dávajú do vázy v prednej izbe. Pri hrmení sa hádzali do ohňa *žeby Perun neudzeril*, kládli sa tiež do truhly vedľa rúk zomrelého (dodnes). Na Bielu sobotu sa pri kostole pálili bahniatka z minulého roku.

V pôste chodili ženy oblečené v tmavom, na Kvetnú nedeľu sa však slobodné dievčatá obliekali do svetlého, bielo- odevu a na ulici robili *karičky*. Tieto tance sa tancovali potom každý večer po Veľkej noci.

Na Veľkonočnú nedeľu sa dodnes dávajú v kostole svätiť jedlá — *paska* (koláč), *šoudra* (šunka), maslo, vajcia, soľ, chren a *hrudka* (domáci syr), ktoré uložia do košíka a prikryjú obrúskom. Jedlá sa doma narezú a uložia na misu.

Vo Veľkonočný pondelok poobede chodili mládenci v jednej skupine po dedine od domu k domu, v ktorých bývali slobodné dievčatá a oblievali ich vodou pri studni. Za odmenu ich ponúkali šunkou, klobásou a pálenkou. Starší muži chodili po rodine a k susedom. Dnes sa chodí individuálne, polieva sa vodou alebo voňavkou. Povinnosťou všetkých je prísť k najbližšej rodine a susedom povinišovať sviatky a poliať ženy. S prvou zábavou sa čakalo až po grécko-katolícku pravednú nedeľu.

Večer pred 1. májom mládenci stavali dievčatám do dvora brezové i smrekové máje, vyzdobené stužkami. Dnes sa stavia vysoký spoločný máj na družstve v Závadke, v obci si miestami postavajú občania k plotu malé máje.

Svätodušné sviatky sa nazývajú *rusadle* a slávil sa len v kostole. Domy sa zdobili lieskovými halúzkami a to vnútri v kútoch, v oblokochoch i za obrázkom, zvonku sa zapichovali do strechy pomedzi slamu alebo šindle. Podľa miestnych názorov to bola iba ozdoba, symbolizujúca veľký sviatok.

Božie telo slávila len rímsko-katolícka časť obce. Z lieskových halúzk, zdobiacich 4 oltárikov postavené k sviatku v obci, si odlamovali konárikov, ktoré potom zapichovali do stredu konopného poľa, aby konope narástli pekné a nepobilo ich krupobitie.

Na Jána (24. VI.) sa podľa väčšiny informátorov nerobili nijaké zvyky, no zaznamenali sme tiež, že v tento deň mládež páčila *sobotky*.¹⁰ K zaniknutým zvykom patrí i svätenie obilnín, ktoré kňaz na Marka posväcoval na poli. Lístok z pšenice si každý založil do modlitebnej knižky, kde ho uchovával po celý rok.

Na Annu (26. VII.) je v obci *odpust*. Pripravujú sa mäsité pokrmy, koláče, do obce prichádzajú príbuzní zo širšieho okolia. Tieto hodové návštevy sa potom vracajú. Zábavy konané pred týmto a v tento deň sa nazývajú *odpustové*.

V závere hospodárskeho roku sa obyčajne vyskytovali pri ukončení žatvy. Gazdovia si z klasov urobili kytičku — *veňec*, ktorú doma zavesili v stodole. Zrno z týchto kláskov sa potom hodilo hydine. Doma si na ukončenie prác vypili. Dožinkové vence a zábava sa robili len na majeri.

Zhrnutie

Zo stručných informácií o charaktere práce obyvateľov skúmaných obcí vyplýva, že v týchto v minulosti roľníckych dedinách, sa postupne od štyridsiatych rokov 20. stor. menil tradičný spôsob zaobstarávania životných prostriedkov. Rozhodujúcim činiteľom sa stali finančné prostriedky oproti predchádzajúcemu prevažne naturálnemu hospodáreniu. Zvyšovala sa zamestnanosť najmä mužov v okolitých podnikoch, a popri tom zostávalo doplnkovým zdrojom príjmov individuálne roľníctvo. Počiatky združstevňovania v Dolnej Porube a Veľkých Zalužiciach neprišli očakávaný efekt v materiálnej

základní dediny, preto držba pôdy a záhumienkov sa považovala za dôležitý prostriedok zaobstarávania obživy. Až ekonomické oživenie v šesťdesiatych a najmä v sedemdesiatych rokoch už celkom rozrušilo závislosť ľudí od pôdy v združstevnených obciach D. Porube a V. Zalužiciach, kde sa celkom prešlo na námezdný spôsob zamestnanosti, doplnkovou zostáva záhumienková a záhradnícka činnosť. V Zalužiciach je tento proces najstarší, začal sa už začiatkom päťdesiatych rokov, v D. Porube až od začiatku sedemdesiatych rokov, hoci v povojnovom období je už pomerne vysoká zamestnanosť v priemysle v blízkom i vzdialenom okolí. V Lutišiach mal vývoj zamestnanosti obyvateľov podobný priebeh, aj keď vzhľadom na členitosť chotára tu nedošlo k založeniu JRD alebo štátneho majetku. Pri súkromnej držbe pôdy zohráva poľnohospodárska výroba dôležité miesto, no zároveň je tu vysoká zamestnanosť v podnikoch mimo obce.

V rokoch po druhej svetovej vojne sa teda vo všetkých skúmaných obciach začala narúšať závislosť ľudí od pôdy a roľníckej činnosti. Tento proces mal však v každej obci odlišné ekonomické súvislosti a vyvíjal sa v rozdielnych dobových podmienkach.

Tradičný cyklus kalendárnych obyčají bol štrukturálne úzko spätý s postupnosťou prírodného a agrárneho času,¹¹ čo znamenalo ich významovú súvislosť s prácou človeka a rytmom prírody. Aj keď mnohokrát tieto genetické korene kalendárnych obyčají už vo vedomí ľudí neboli známe a význam obyčají vysvetľovali cez ich primárnu funkčnosť, predsa sa tento základ zachovával v ich znakovej štruktúre.

S roľníckou prácou (v skúmaných obciach) súviseli priadky a páračky, používanie zrna, semien, slamy, sena, plodín pri vianočných zvykoch, ďalej zvykové úkony so statkom, vinšovanie a polazovanie, fašiangové obchádzky s Tu-

rôňom a slameníkom, svätenie obilnín, jedál, dožinkové zvyky a hody. Ako sa tieto obyčaje vyvíjali v sledovanom období? Priadky a páračky ako zvyková forma stretávania mládeže a žien pri práci zanikli. Zriedkavo sa pri vianočných sviatkoch používajú semená plodín a slama ako zvyk, prameniáci z citových väzieb starších ľudí k svojej mladosti, u mladších ľudí z vedomého udržiavania lokálnej tradície s určitým estetickým účinkom. So zánikom individuálneho chovu statku zanikli aj zvykové úkony s ním spojené. Udržiava sa polazovanie a vinšovanie pri vianočných a novoročných sviatkoch, kde sa závažnosť presunula z priania hospodárskeho úspechu na prianie osobného a rodinného šťastia. Zároveň sa prostredníctvom tohto zvyku udržiava rodinná súdržnosť (vinšovať chodia väčšinou z najbližšej rodiny). Pri fašiangových obchádzkach zanikli zvykové formy späté s roľníckou prácou (slameník, Turôň, zabíjanie Turôňa, aby bola dobrá úroda, prianie dobrej úrody, tanec alebo skákanie na konope). Nevykonáva sa svätenie obilnín (a nevyvinula sa ani náhradná forma zvyku), udržiava sa svätenie jedál, avšak zvyk má iba náboženský význam. Hody, ktoré pravdepodobne pôvodne súviseli s hodovaním v čase novej úrody,¹² sa vyvinuli na sviatok obce, rozvíjaný na základe integrity rodiny a spoločenstva. Vidíme teda, že väzba obyčají a roľníckej práce sa úplne stratila. Údaje o zánikových tendenciách dokazujú, že tento proces sa začal vo vojnových rokoch a dovŕšil sa začiatkom šesťdesiatych rokov, a to vo všetkých troch obciach, nezávisle od rozdielne sa vyvíjajúcich hospodárskych pomerov.

Zmeny v ekonomickej sfére, odpúťanie sa od pôdy a vytvorenie inej existenčnej základne ako tradičná roľnícka výroba však vyvolali zásadné zmeny v hierarchii hodnôt dedinského spoločenstva. Možno súhlasit s názorom, že

sa začala orientovať na svet mimo svojej dediny, čoho výrazom neboli len výhodnejšie pracovné príležitosti, ale aj preberanie univerzálnych kultúrnych vzorov, prestavba celého tradičného spôsobu života a kultúry dediny.¹³ Je teda zrejme, že na vývin kalendárnych obyčají začali výraznejšie vplývať kultúrne a sociálne väzby.

Oproti predchádzajúcim vývinovým etapám má obdobie socialistickej prestavby dediny niektoré zásadne nové znaky, ktoré podstatným spôsobom zmenili sociálne prostredie existencie kalendárnych obyčají. Predovšetkým je to sociálna a kultúrna otvorenosť dediny.¹⁴ Výrazné rozšírenie informačných zdrojov spolu s prehĺbením školského vzdelania vyvolali všeobecný rozmach poznania. Preberanie a osvojovanie kultúrnych vzorov umožnili ďalšie momenty, medzi ktorými dominuje migrácia časti obyvateľov obce za prácou do bližších i vzdialenejších pracovných stredísk a iné dlhodobejšie pobyty mimo obce (zájazdy, štúdiá, pracovné pobyty atď.), vybudované komunikačné spojenia, ale aj cieľavedomé kultúrno-osvetové vplyvy.

Rozmanitosť a výška vzdelania, špecializácia profesií, pravidelnosť zamestnania a tým vytvorenie voľného času pre osobné záľuby sformovali vnútorne diferencované dedinské spoločenstvo. Aj mládež ako vykonávateľ viacerých tradičných obyčajových prejavov, ktorá v minulosti napriek majetkovej a sociálnej nerovnosti bola v rámci obce relatívne homogénnou sociálnou skupinou, sa v súčasnosti rozčleňuje do záujmových skupín podľa charakteru a stupňa vzdelania, zaradenia do praxe

v obci alebo mimo nej, ale aj podľa rodinných vzťahov v rámci dediny.¹⁵

Mladá generácia sa už od päťdesiatych rokov, vďaka ekonomickému osamostatneniu a novým civilizačným trendom, rýchlejšie ako staršie vrstvy obyvateľstva odpútava od tradičného spôsobu života, formuje si odlišné postoje v základných životných orientáciách, medzi nimi i využívanie voľného času.

Predovšetkým tieto procesy sprostredkovane, cez zmeny v spoločenskom vedomí, najmä vo filozofických, náboženských, ekonomických, právnych, etických a estetických postojoch a názoroch, zasiahli aj tradíciou sformovaný systém kalendárnych obyčají. Z tradičného cyklu obyčajových príležitostí sa zachovávajú vianočné a novoročné sviatky, Kvetná nedeľa a veľkonočné dni, máje a hody. Tu sa v redukovanom množstve vyskytujú obyčaje vo všetkých troch skúmaných obciach. Vzhľadom na čiastočne rozdielnu stavbu miestnych tradícií sem môžeme zaradiť ešte pálenie jánskych ohňov a válanie májov v Lutišiach, v Dolnej Porube sa zas udržiavajú fašiangové obyčaje a obchôdzky Lucií. Mikulášske obchôdzky sa konajú nepravidelne a vo vymedzenom rodinnom kruhu. Zachovávané tradičné obyčaje sú výraznými znakmi sviatku v rodine alebo spoločenstve, resp. sviatočnosť chvíle vytvárajú, uspokojujú esteticko-zábavné potreby, niektoré z nich obsahujú aj obradovo-poverové prvky, pri obchôdzkových formách i ekonomické stimuly, no dôležitým momentom je aj ich schopnosť vytvárať pocit spolupatričnosti rodiny alebo lokálneho spoločenstva.

- 1 Obec Lutiše (okr. Žilina) leží na pomedzí Kysúc a stredného Považia. Polohou a prístupnosťou ciest bola ešte donedávna pomerne izolovaná, autobusové spojenie bolo iba cez Bystrickú dolinu a Krásno nad Kysucou, až od roku 1975 cez Varín so Žilinou. Povedomím sa občania pričleňujú ku kultúre „terchovskej oblasti“. Ide o menšiu obec, v roku 1970 mala 990 obyvateľov. Pozostáva z ústredia a 17 častí, pomenovaných podľa prvých majiteľov roztrúsených usadlostí (Adamovia, Ďurišovia, Ježici, Kraviarka, Kubová, Lukáčovia, Malíčov, Mališkovia, Melíšovia, Mišovia, Novákovia, Pilkovia, Samčíkovia, Sihlovci, Skaličania, Sýkorovia, Turčania). Obyvatelia sa zaoberali poľnohospodárstvom, chovom dobytky a prácou v lesoch. Zdrojom príjmov boli aj sezónne poľnohospodárske práce, ktoré sa spomínajú už pred 1. svetovou vojnou. V medzivojnovom období najmä muži hľadajú doplnkové zamestnanie v priemyselných podnikoch, hlavným však naďalej zostávalo roľníctvo. Poľnohospodársky ráz si obec zachováva i v povojnovom období. V roku 1961 z ekonomicky činných obyvateľov pracovalo 61,5 % v poľnohospodárstve, 11,7 % v priemysle, pričom v obci pracovalo 59,9 %. Vzhľadom na členitosť chotára pôdy tu dodnes obrábajú súkromne hospodáriaci roľníci, mnohí však zároveň pracujú v priemyselných a ostatných podnikoch v Žiline, viacerí na štátnych majetkoch v Čechách. Každoročne odchádzajú okolo 30 členné skupiny zväčša dievčat a žien na krátkodobé poľnohospodárske brigády najmä na Moravu a do Čiech, ktoré sú výhodným zdrojom príjmov. (Pozri Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Bratislava 1979, s. 207; Štatistický lexikón obcí v ČSSR. Praha 1965; PRANDA, A.: Výskum spôsobu života. 1975. Textový archív NÚ SAV, inv. č. 838.) Spätosť s pôdou ako základným existenčným zdrojom zostáva pre väčšiu časť obyvateľov aj v súčasnosti rozhodujúcim činiteľom.
- 2 Boli to mláďenci okolo 18-roční, celý huf i s hudcami. Chodili z domu do domu a s dievkami aj potancovali. Turôň mal odeté vrece, hlavu tvorila drevená maska zvierafa s drevenými rohmi, na nich zvonce, mohol otvárať papuľu. Druhý bol ako strelec. Stal si k hnojisku a hovoril: A ja fa Turuonko a ja fa zabijem, a ja fa Turuonko zimovať ňebudem! Vtedy ho zastrelil, Turôň sa zvalil na hnojisko, tam sa pováľal, aby sa urodili zemiaky. Mali drevený nôž a odrali ho. Turôň ležal, až kým mu nezaspievali: Vesele Turuonko vesele, ňech sa ti pán gazďičko zasmeje... Za odmenu dostávali slaninu a išli do druhého domu. Po vojne už s Turôňom nechodili. (Popis podľa J. Skaličana, nar. r. 1904.)
- 3 Na fašiangy chodili aj s „pankhartom“, handrovou bábikou. Pýtali pre neho slaninu „že pomastíš vtáka“. Slaninu dávali na ražeň a „pankharta trikrát vyhodili do vzduchu“. (Popis podľa Ž. Hyllovej, nar. r. 1897, J. Skaličana, nar. r. 1904.)
- 4 „Buková muzika“ má zloženie husle, kontra, basa.
- 5 Dolná Poruba (okr. Trenčín), podhorská dedina v Teplickej doline, mala v roku 1970 1326 obyvateľov. Tradičným zamestnaním tu bolo roľníctvo spojené s chovom dobytky. Rozšírené bolo domáce spracovanie vlny a konopí. V medzivojnovom období vyhľadávali obyvatelia pracovné príležitosti mimo obce, pri sezónnych prácach a v priemyselných podnikoch. Po vojne sa tento trend ešte zvýraznil, najmä po zavedení pravidelnej autobusovej linky v roku 1957, takže v roku 1961 v poľnohospodárstve pracovalo už len 29,4 % ekonomicky činných obyvateľov, v priemysle 43,6 %, pričom v obci bolo zamestnaných len 29,9 %. Uvedené údaje však neodrážajú kovoroľnícky spôsob zamestnania väčšiny obyvateľov, ktorí pracovali v Dubnici n. Váhom, Trenčíne a Trenčianskych Tepliciach, zároveň však súkromne obrábali role a chovali dobytok. Tento stav sa udržiaval až do roku 1972, kedy väčšina podpísala prevod pozemkov do Štátneho majetku Svinná. V súčasnosti prevláda zamestnanosť v podnikoch blízkeho i vzdialeného okolia (mimo kraja 239 ľudí), mnohé ženy využívajú náboje na poľné práce do moravských poľnohospodárskych závodov, ktoré sú výhodným zdrojom potrebných produktov (obilie) a finančných prostriedkov. Tradičné poľnohospodárstvo sa uchováva obrábaním záhumienkov a značne ustupujúcim chovom dobytky. Pozri Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, c. d., s. 331—2; Štatistický lexikón obcí, c. d.; DRÁBIKOVÁ, E.: Včeleňovanie tradícií. 1982. Textový archív NÚ SAV, inv. č. 960.
- 6 Polazník má prísť z dolnej časti obce. Ak príde z hornej časti, povie sa, že i hospodárstvo pôjde dolu vodou.

- 7 Pochovávanie basy z obce Kubrá (okr. Trenčín) vyšlo ako inšpiračný zdroj na gramofónovej platni.
- 8 Veľké Zalužice sú dnes spojené s obcou Malé Zalužice, s počtom obyvateľov 710 a 659 (údaje z roku 1970). Ležia 5 km východne od Michaloviec. Tradičným zamestnaním tu bolo poľnohospodárstvo, obyvatelia sa ešte v 1. pol. 20. stor. zaoberali tkaním plátna, vyšívaním, pletením prútených košov, spracovávaním dreva, rohoviny. Blízkosť mesta poskytovala možnosť odbytu výrobkov a poľnohospodárskych produktov. Určité pracovné príležitosti poskytovali okolité drobné podniky a miestny veľkostatok. Išlo teda o samozásobiteľnú obec s prevažujúcou zamestnanosťou obyvateľov v mieste bydliska. Nedostatok pracovných možností, hospodárske a sociálne pomery už v čase prvej svetovej vojny viedli k vystaňovaniu, ktorého vplyv sa prejavuje až do súčasnosti. JRD tu vzniklo v roku 1951, ale s ťažkosťami pôsobilo až do zlúčenia s družstvami okolitých obcí (od roku 1973). V týchto rokoch sa udržiavalo aj súkromné obrábanie pôdy. Najmä menší roľníci sa pridŕžovali samostatného obrábania pôdy, pretože zároveň boli zamestnaní v rôznych podnikoch a poľnohospodárstvo bolo doplnkovým zamestnaním. Stav zamestnanosti ukazujú údaje z roku 1961, kedy z ekonomicky činného obyvateľstva pracovalo v priemysle 14,8 %, v poľnohospodárstve 51,9 %, pritom v obci pracovalo 52,1 %. V súčasnosti je časť obyvateľov zamestnaná v JRD so sídlom v Závadke, ostatní v podnikoch okolitých miest, najmä v Michalovciach, Sobrančiach, Strážskom i v Košiciach. Pozri Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, c. d., s. 253; Štatistický lexikón, c. d.; DRÁBIKOVÁ, E.: Rodina a lokálne spoločenstvo ako miesto pôsobenia tradícií. 1983. Textový archív NÚ SAV, inv. č. 1001; STAŇKOVÁ, J.: Poľnohospodárstvo, vinohradníctvo, výroba, bývanie. 1953. Textový archív NÚ SAV, inv. č. 142; KOSTKOVÁ, A.: Poľnohospodárstvo, chov dobytka, odev, sídelné formy... 1953. Textový archív NÚ SAV, inv. č. 145.
- 9 KOSOVÁ, M.: Ludová slovesnosť. 1953. Textový archív NÚ SAV, inv. č. 144.
- 10 „Sobutky“ sa pálili na lúkach, kde chodili pásť dobytok. Zo slamy, zo župy si mládež spravila kopu, zapálili ju a preskakovali. K tomu sa spievala pieseň:
A na Jana, Janovička,
kupala še lastovička,
kupala še, topila še
a na Jana volala še.
Jaňe, Jaňe, svaty Jaňe,
coz pošvecil šicko zarňe.
Ta i toti janovočky,
co z ňi tarhaľi dzivočky.
„Janovočky“ — jablká. Uvedený zvyk je opísaný podľa Anny Viňanskej, nar. roku 1897.
- 11 GUREVIČ, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha 1978, s. 77 a 111.
- 12 TOMEŠ, J.: Masopustní, jarní a letní obyčeje na moravském Valašsku. Strážnice 1972, s. 99.
- 13 DRÁBIKOVÁ, E.: Odras poľnohospodárskej ekonomiky v zmenách ľudovej kultúry družstevnej dediny. Slov. Národop. 27, 1979, s. 233.
- 14 PRANDA, A.: Národopisný výskum družstevnej dediny (problémy, metódy, ciele). Slov. Národop. 27, 1979, s. 211 a n.
- 15 LEŠČÁK, M.: Organizačný štatút a súčasné podoby fašiangov v Sebechleboch. Slov. Národop. 27, 1979, s. 296.

ТРАДИЦИОННЫЕ ОБЫЧАИ НА КАЛЕНДАРНЫХ ПРАЗДНИКАХ В СОВРЕМЕННОЙ ДЕРЕВНЕ

Резюме

В статье рассматривается проблематика существования традиционных календарных обычаев в современности. Исследование проведенное в населенных пунктах Лутише (северо-западная Словакия), Долна Поруба (западная часть Средней Словакии) и Вельке Залужице (Восточная Словакия) было направлено на вскрытие общих и отдельных тенденций развития в развитии

культуры обычаев за последние 60 лет. Коль упомянутые населенные пункты в период с 1948 г. (когда началась коллективизация сельского хозяйства) по настоящее время имели различное развитие материального базиса, то рассматривается вопрос о влиянии социально-экономических процессов на эту культуру. Автор исходит из того, что в знаковой структуре сохранилась первона-

чальная доминантная связь обычаев с характером труда, преимущественно крестьянского населения и ставит вопрос, сохраняет ли в современности эта связь свое изначальное значение или какие иные связи обуславливают современное развитие традиционных календарных обычаев.

Традиционный цикл календарных обычаев был структурно тесно связан с ходом природного и аграрного времени, это означало их связь с трудом человека и ритмом природы. Хотя эти генетические корни не были в сознании общества известны и значение обычаев объяснялось прямым предназначением, однако эта основа сохранилась в знаковой структуре обычаев. Связь обычаев с крестьянским трудом начала нарушаться в военное время и этот процесс завершился в 60-ые годы, причем во всех трех населенных пунктах независимо от развития экономических условий. Наряду с изменениями в экономической сфере начали оказывать свое влияние культурные и социальные связи обычаев. Изменения в структуре ценностей деревенского сообщества были обусловлены прежде всего социальной и культурной открытостью деревни. Заимствование и освоение культурных образцов позволили такие моменты как расширение источников информации, миграция населения в ближайшие и дальние центры производства и другие длительные поездки (экскурсии, командировки и т. д.), строительство коммуникационной связи а также целенаправленная культурно-просветительная деятельность. Еще одним фактором было то, что в результате образованности (самого различного уровня), специализации профессий, регулярности рабочего вре-

мени и появления свободного времени для личных увлечений, сформировалось внутренне дифференцированное деревенское сообщество, и молодежь, как исполнитель многих традиционных обрядов, в настоящее время разделена по группам согласно интересам. Можно сказать, что вообще начиная с 50-ых годов, благодаря экономической самостоятельности и новым цивилизационным тенденциям молодежь быстрее, чем старшее поколение отходит от традиционного образа жизни и встает на иную позицию в вопросах жизненной ориентации, в том числе и во взгляде на использование свободного времени.

Эти процессы связанные с изменениями общественного сознания, особенно в философских, религиозных, экономических, юридических, этических взглядах и позициях, затронули систему календарных обычаев, сформированную традициями. Из традиционного цикла обычаев сохранились рождественские и новогодние праздники, пасха и другие. В связи с частично различными локальными традициями к ним можно подключить например зажигание огней на Ивана Купалу в Лутишах, а в Дольной Порубе сохраняются фашанговые обычаи (Масленица) и т. д. Сохранившиеся традиционные обычаи являются выразительными знаками праздника в семье или сообществе, порой они и создают праздничную атмосферу. Поэтому они выполняют эстетическо-развлекательные функции; некоторые из них содержат элементы обрядово-религиозные, но важнейшим моментом этих обрядов является способность создавать чувство общности семьи или локального сообщества.

TRADITIONELLE BRÄUCHE AN JAHRESFEIERTAGEN IM HEUTIGEN SLOWAKISCHEN DORF

Zusammenfassung

Der Autor untersucht die Problematik der traditionellen Jahresbräuche in der Gegenwart. Seine Untersuchungen in den Gemeinden Lutiše (Nordwestslowakei), Dolná Poruba (westlicher Teil der Mittelslowakei) und Veľké Zalužice (Ostslowakei) waren darauf ausgerichtet, gemeinsame und unterschiedliche Tendenzen in der Entwicklung des Brauchtums in den vergangenen sechzig Jahren festzustellen. Da die ge-

nannten Gemeinden im Zeitraum von 1948 (als mit der Kollektivierung der Landwirtschaft begonnen wurde) bis zur Gegenwart eine unterschiedliche Entwicklung ihrer materiellen Basis zu verzeichnen hatten, wird auch das Problem des Einflusses sozial-ökonomischer Prozesse auf die Jahresbräuche untersucht. Der Autor geht von der Erkenntnis aus, daß der ursprünglich dominante Zusammenhang der Bräuche

mit dem Charakter der Arbeit der vorwiegend bäuerlichen Bevölkerung in der Struktur der Merkmale erhalten blieb. Er stellt die Frage, ob diese Bindung auch in der Gegenwart eine entscheidende Rolle spielt oder ob die derzeitige Entwicklung der traditionellen Jahresbräuche durch andere Zusammenhänge bedingt ist.

Der traditionelle Zyklus der Jahresbräuche war strukturell eng mit dem Ablauf der natürlichen und landwirtschaftlichen Zeit verbunden, was einen bedeutungsmäßigen Zusammenhang mit der Arbeit des Menschen und mit dem Rhythmus der Natur bedeutete. Wenn auch diese genetischen Wurzeln im Bewußtsein der Gemeinschaft nicht bekannt waren und wenn man auch die Bedeutung der Bräuche mit ihrer primären Funktionalität erklärte, so blieb diese Grundlage doch in der Merkmalstruktur der Bräuche erhalten. Die Auflösung der Bindungen zwischen den Bräuchen und der bäuerlichen Arbeit begann in den Kriegsjahren, sie war zu Beginn der sechziger Jahre abgeschlossen, und zwar in allen drei genannten Gemeinden, unabhängig von den sich unterschiedlich entwickelnden lokalen Wirtschaftsverhältnissen. Neben den Veränderungen in der ökonomischen Sphäre begannen die kulturellen und sozialen Bindungen der neuen Zeit einen markanten Einfluß auszuüben. Die Veränderungen in der Hierarchie der Werte des Dorfkollektivs waren vor allem durch die soziale und kulturelle Aufgeschlossenheit des Dorfes bedingt. Das Übernehmen und Sichaneignen neuer Kulturvorbilder wurde durch solche Momente ermöglicht, wie sie die Erweiterung der Informationsquellen, die Migration eines Teiles der Dorfbewohner zur Arbeit in nähere oder entferntere Industriezentren und andere, länger dauernde Aufenthalte außerhalb des Dorfes (Sonderfahrten, Studien-, Arbeits- und Erholungsaufenthalte), der Ausbau des Verkehrswesens, aber auch zielbewußte Kultur- und Aufklärungseinflüsse darstellen. Ein weiterer Faktor in dieser Entwicklung war die Tatsache, daß sich als Folge der höheren Bildung (sowohl was ihre Stufe als auch ihre Vielfältigkeit anbelangt), als auch infolge der beruflichen Spezialisierung, der regelmäßigen Arbeitszeit und Entstehung freier Zeit für

persönliche Liebhaberei eine innerlich differenzierte Dorfgemeinschaft herausbildete. Auch die Jugend als Träger und Realisator mehrerer traditioneller Bräuche gliedert sich gegenwärtig in mehrere Interessengruppen. Überhaupt löst sich die junge Generation schon seit den fünfziger Jahren dank ihrer ökonomischen Selbstständigkeit und infolge der neuen Zivilisationstendenzen schneller von der traditionellen Lebensweise als die älteren Generationen; sie nimmt eine andere Einstellung zu den grundlegenden Lebensfragen ein als ihre Vorgänger, unter anderem auch in der Frage der Nutzung ihrer Freizeit.

Vor allem diese Prozesse beeinflussten indirekt durch die Veränderungen des gesellschaftlichen Bewußtseins, besonders in den philosophischen, religiösen, ökonomischen, juristischen, ethischen und ästhetischen Einstellungen und Anschauungen, auch das durch die Tradition geformte System der Jahresbräuche. Vom traditionellen Zyklus der brauchwürdigen Gelegenheiten werden noch die Weihnachts- und Neujahrsfeiertage, der Palmsonntag und die Ostertage, das Maibaumsetzen und das Kirchweihfest eingehalten. Zu diesen Anlässen sind Bräuche, wenn auch — verglichen mit der Vergangenheit — in einer erheblich reduzierten Anzahl und Form, noch in allen drei untersuchten Gemeinden üblich. Mit Rücksicht auf die zum Teil verschiedene Struktur der lokalen Traditionen können wir auch das Abbrennen von Johannisfeuern und das Walzen der Maibäume in der Ortschaft Lutiše hierher einreihen. In der Gemeinde Dolná Poruba haben sich wiederum Faschingsbräuche und Luzia-Umzüge erhalten; Umzüge von Nikolos finden nur unregelmäßig und im begrenzten Familienkreis statt.

Die eingehaltenen traditionellen Bräuche sind markante Merkmale und Zeichen des Feiertags in der Familie oder in der Gemeinschaft. Sie befriedigen Unterhaltungsbedürfnisse, einige von ihnen enthalten auch zeremonielle und abergläubische Elemente, bei den Umzügen spielen auch ökonomische Momente eine Rolle, doch ein wichtiges Moment ist auch ihre Fähigkeit, das Gefühl der Zusammengehörigkeit in der Familie oder in der lokalen Gemeinschaft zu wecken und zu stärken.

Ludovít Fulla, Štúdia sediacej Ždiaranky. Kresba 1929

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 33, 1985, číslo 2—3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Ľmília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytláčili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlačne, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1985

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 33, 1985, № 2—3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOVAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 33, 1985, Nr. 2—3. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 33, 1985, No. 2—3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 33, 1985, No. 2—3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

49616

